

Quatre notes sobre la poesia de J. V. Foix

per Joan Teixidor

Un bloc compacte

En el cas de l'obra de J. V. Foix —o sigui de la poesia de J. V. Foix, perquè els seus textos en prosa són també poesia fins i tot quan intenten la crítica o l'assaig— s'ha insistit sovint en la seva atemporalitat; vull dir en allò que tenen de reiteratiu i d'unitari que permet posar de costat sense cap salt massa apreciable un text del *Diari 1918* i l'últim dels seus *Cap d'Any*. Això és tan cert, que el mateix poeta ho ha reconegut quan ens diu que «la data que acompanya individualment els poemes en subscriu provisionalment l'experiència i no en tanca el procés». A conseqüència d'això, els retocs i els retorns seran sempre possibles en un anar i venir que implica un continu perfeccionament d'una substància poètica que des del seu inici se'ns presenta amb una coherència extraordinària. El mateix llenguatge utilitzat, amb totes les seves variants i enriquiments estudiats molt bé per Pere Gimferrer, ho corrobora d'una forma clara. I és clar que això no seria possible si una unitat més interna no permetés aquest joc de superposicions sense cap brusquedat incoherent. Les dates són sempre provisionals, perquè en realitat no calen. L'obra de Foix és un bloc compacte. Temes, obsessions, imatges, noms i tot, s'aniran repetint indefinidament. Més que d'una evolució es tractarà d'una il·luminació. Potser per això ara vist en conjunt i en una relectura completa, em sembla gairebé tòpica de tot allò que s'imagina com *élan poétique* que sorgeix de sobte i ja armat des del primer moment. I també d'aquesta mateixa condició deriva, encara que sembli paradoxal, aquella qualitat de clàssica que li atribuïm. És estranya i sorprenent aquesta seguretat, aquest aplom dels mots i dels conceptes. Sobretot si es pensa que és extremament sensible a les vicissituds i a les circumstàncies del temps. Però això ja és un altre

tema que veurem després. Ara ens cal insistir en aquest primer esquelet que l'aquanta amb tanta força.

El poeta ha tingut sempre un interès especial a mostrar-nos una faç inalterable que el preservava de la usura del temps. Ha volgut ésser sempre jove —i de fet ho era— preconitzant l'absoluta solvència de l'impuls inicial. Els seus amors seran inalterables, les seves admiracions també, i encara més un cert concepte d'ell mateix i de tot el que hi hagi al seu voltant —ni cal dir de l'escriptura ideal i de la pàtria ideal. «Aquell és barbut als vint anys; aquell altre, setantí, ens sobta, audaç i lliure, amb imprevisibles innovacions. El primer manlleva a la comuna reserva els llocs comuns més assimilables —de l'acadèmia avantguardista o de florals ateneus—; l'altre reneix amb mudes imprevises i, a l'alba d'un dia inèdit, cull, substanciosa, la flor dels rous.» És clar que es descriu ell mateix i amb una certa coqueteria que tindria el seu equivalent en el gest, en l'arrogància i la vehemència del seu dir, fins i tot en una insistència gairebé pueril sobre tot allò que és jove i esvelt —jugador de tennis, peoner de l'aviació, caminant infatigable, són facetes personals que l'exalten. Tot plegat aniria a parar a aquella voluntat d'afirmació i de permanència que trobaríem en totes les seves estrofes. Desprendre's del contingent i afirmar l'absolut, encara que aquest es trobi a través de detalls que podrien semblar-nos insignificants, és una constant del seu caràcter. Després, naturalment, hi haurà el dubte i la crisi —la seva i la dels altres, la de l'època sobretot—, però el pudor i la voluntat s'hi resistiran. La poesia no serveix per a plànyer-se. La poesia és sempre una mica a part i està més enllà de l'últim nucli gement del pobre cor del poeta. És una afirmació aventurada que posa arrels en una terra moral que et transcendeix. És suport i defensa, una muralla protectora. Per aquest motiu no li fa por de repetir consignes, gairebé mots d'ordre per a una última salvació. És una feina a fer que s'ha de fer ben feta. Un passat artesà es trobarà a la base d'aquesta actitud. Però encara més aquella enigmàtica tensió personal que evocàvem abans i que fa intercanviables i comunicables poemes escrits a la flor de l'edat i poemes escrits en plena maduresa. El conjunt, el final, és una harmonia mental i estilística que contrasta amb les ruptures, les vacil·lacions i els penediments habituals en qualsevol obra literària.

Surrealisme, noucentisme i neopopularisme

Ja hem insinuat que la seguretat foixiana no volia dir una absència o un allunyament de les vicissituds del seu temps. Hi viu tan immergit, que trobaríem pocs escriptors a casa nostra tan sensibles a les coses noves que apunten i els ismes que precisament són característics d'aquells anys de la seva formació. Giuseppe E. Sansone ha assenyalat que les primeres poesies surrealistes de Foix daten del 1918 i, per tant, són anteriors a les formulacions d'aquest moviment, que, després d'unes temptatives prèvies, es concreten en el famós manifest del 1925. No podríem, doncs, parlar d'influències, sinó més aviat de coincidències, cosa que no ens pot estranyar, perquè ja és sabut que qualsevol corrent literari o artístic irromp simultàniament en els cors millors d'una època, com obeint a una necessitat d'expressió que exigeix per al vi nou un bot nou. La famosa polèmica sobre els orígens francesos, anglesos o alemanys del romanticisme n'és un exemple esclatant que ha fet omplir moltes pàgines.

En tot cas, aquella sensibilitat extremosa del poeta el feia apte per a aquesta empresa de recerca. Vaig conèixer Foix a la redacció de «La Publicitat» dels anys trenta, on ens havia cridat a nosaltres, Martí de Riquer, Josep Maria Miquel i Vergés i a mi, perquè col·laboréssim a l'elitista pàgina de lletres que ell dirigia amb tanta gràcia i amb tanta autoritat. És segur que una gran part de la meua admiració provenia d'aquest element d'inquietud que es reflectia en els seus «Meridians» habituals signats amb el pseudònim de Focius. Era una finestra oberta a tot el que passava pel món i encara, en un ordre molt íntim, aquestes notes per a nosaltres no eren res més que un corollari d'unes converses inacabables en les quals Foix ens parlava dels temes més contradictoris amb la seva dialèctica precisa i contundent.

Així, doncs, l'avantguardisme, i més concretament el surrealisme o un cert surrealisme, seria un dels perns de la personalitat poètica de Foix i tantes altres màscares successives amb què s'emboïlla el seu estre no podrien desvirtuar-ho. Però al mateix temps haurem d'aclarir de seguida que aquesta ortodòxia determinada no podia ésser exclusiva quan al costat seu o enfront seu altres ortodòxies feien sentir llur veu. Concretament el noucentisme, i més encara certes premisses morals del noucentisme, es plantejaven per a Foix en termes tan absoluts que no podien ésser mai negligits. No podien ésser abandonats ni un ordre ni un seny que s'imaginaven imprescindible per a una pàtria naixent. Factors extraliteraris fan sentir llur veu, i Foix ens diu moltes vegades, en vers i en prosa, que certes actituds massa lliures són luxes que encara no ens podem permetre. Tot plegat crea un món de contradiccions que és potser allò que té de més propi i de més original una obra que es refusa a una catalogació massa estricta. És tractava d'unir extrems, de fer viable l'entroncament d'un món pairal i d'un món internacional, perquè així tradició i novetat poguessin conviure. «M'exalta el nou i m'enamora el vell.» I sobretot, tot allò que en la paraula vell hi pugui haver de fre, de «regla i estil».

Però encara el surrealisme de la seva generació i el noucentisme subjacent, tan lligat a una vida i a una consciència exaltada pels valors cívics i patriòtics, caldria afegir-hi un altre element que en el seu temps adquireix una força compensadora de les elucubracions massa abstractes i aristocràtiques. Em refereixo al gust per la cosa popular, redescoberta per artistes i poetes i que implica tants retorns de formes ancestrals i de locucions familiars. El llenguatge s'hi fa viu i el ritme i la rima. Hi ha una part de l'obra de Foix —les *Nadales*, concretament— que, si bé sàviament estructurades com sempre, ens porta cap a la màgia de les faules i rondalles antigues. És un gust per la vida espontània i directa i encara més per uns orígens remots que l'afermen a la terra i li donen seguretat. Un gran amic de J. V. Foix, també surrealista no del tot ortodox, el pintor Joan Miró, ens ha descobert la meravella dels xiulets de Mallorca i de les arrels de la platja, dels *grafiti* i de les eines del camp. En un altre pla, el poeta persegueix aquest món allucinant dels objectes vells i nous, que agafen una nova vida a les seves mans. En moltes pàgines de *Gertrudis*, *KRTU*, *Del «Diari 1918»*, *L'estrella d'En Perris*, *Darrer comunicat* i *Tocant a mà...* la presència gairebé fantasmal d'aquests objectes adquireix un clamor incessant. És com una crida del més íntim i del més arrelat que hi hagi a la subconsciència del poeta. I és curiós de pensar en la lògica estricta d'aquest neopopularisme. S'amalgama d'una manera perfecta amb els llampecs surrealistes i els rigors noucentistes.

Un home —*sol, i de dol*. Si féssim massa cas d'un cert to precís i contundent que és propi de l'estil de Foix, potser ens passaria desapercibuda una íntima vacil·lació que està en el fons de tota la seva obra. Ja hem dit que el pudor no deixa entreveure anècdotes personals reveladores, i, en tot cas, el joc metafísic les transcendentaltitza. Encara allò que Pere Gimferrer qualifica de «afiguracions i escamoteigs» va creant com una boira que oculta els personatges i les coses. I les paraules, sobretot, el prodigi verbal, que s'utilitza com una careta o com una evasió. Com en el fons d'un pou, va caient aquesta cascada de formes verbals mínimes, de mots savis i populars, en una justa posició ambigua que els fa més enigmàtics encara que siguin tan justos i concrets. Hi ha alguna cosa de selva frondosa en la successió de les imatges, en la visió momentània d'una llum o d'un color. En els seus poemes en prosa, sobretot, el discurs es fa dens i greu. S'encavalquen els supòsits i els conjurs. Un to com de manifest s'imposa. I això mateix trobem a l'obra en vers, encara que les exigències de forma obliguin de vegades a una progressió més circumstanciada.

Sol, i de dol, però el to elegíac serà refusat, com inesciaient en un home que es vol fort i dur davant l'adversitat. El món que li toca, encara que l'estimi tant, no acaba mai d'ésser ben bé el seu, i per això el cobreix amb una indumentària insòlita, fruit de la seva imaginació desbocada. També en aquest aspecte el poeta és del seu temps, i el seu refús del món com a incomplet seria tan propi dels surrealistes com dels postsymbolistes. Però allò que en la majoria dels casos es converteix en plany i llàgrimes en Foix adquireix un to més admonitori, com d'advertència contínua contra l'engany que ens persegueix i ens oculta l'última veritat. El que podria derivar cap a l'elegia —aquella imatge repetida d'un home petit entre murs altíssims— és l'alçaprem d'una tensió interior que li va exigint una veu cada vegada més profètica.

Ja hem dit que el poeta es refusa una confessió que podria ésser alliberadora. Es vol sol i vern en el seu castell i tot és poc per a aquest combat extrem on les oposicions —el Tot i el Res— són contínues. La seva recerca inexorable de síntesi i de plenitud dóna un to metafísic a les seves afirmacions. Un cert medievalisme de Foix no prové solament dels mots i de les formes mètriques, sinó també d'aquesta concepció de la poesia com a mètode de coneixement. Com Ausiàs March, s'interroga sobre ell mateix, amb un afany dolorós per superar les pròpies contradiccions. I, si no podríem parlar d'elegia, sí, en canvi, podem fer-ho d'un cert patetisme que en moments de màxima exaltació fa tibants les paraules, retallant-les, endurint-les, deixant-les en llurs ossos. Una vegada més el llenguatge és l'únic vehicle possible per als continguts darrers. Potser el millor d'aquesta poesia és la seva absoluta fatalitat; aquella síntesi imaginada es realitza en el vers, en la paraula que s'encimbella.

«Jo sento veus pertot i no sofreixo allucinació auditiva. Però tinc en privilegi, i de naixença, gravades al clot de les mans totes les lletres, menys quatre, de l'altre alfabet.» Tota la poesia de Foix és la recerca d'aquest altre alfabet, desxifrabable només per ell i que ens condueix al secret de les coses. Perquè en un primer estadi només hi ha aparença, i s'ha de poder fer el salt per a poder sentir aquella «altra cobla», per a poder ballar aquella «altra dansa». Llavors el món es fa ric i complementari, hi ha l'aquí i l'allà que poden arribar a comunicar-se, tot té el seu oponent que el justifica, la veritat és doble i contradictòria, el Tot i el Res són el mateix.

Sol, i de dol, setanta sonets hendecasil·labs catalans impecables, és segurament el llibre de Foix on es fa més exemplar aquesta recerca metafísica. Però la trobaríem també en qualsevol de les seves obres, fins i tot en els poemes més discursius i de joc que semblen defugir tota transcendència, i ni cal dir dins el bosc espès de moltíssims dels seus poemes en prosa. S'ha assenyalat la coherència d'aquesta obra en qualsevol de les seves facetes i, per tant, no hi pot deixar d'aparèixer mai aquesta pregunta patètica que la informa plenament. Quí som, on som, «oposem cor i ment», és un *leitmotiv* constant.

Una pàtria al fons

Si, com assenyala Gabriel Ferrater, la crisi de la idea de personalitat típica del nostre temps afecta també l'obra més íntima i metafísica de Foix i ens explicaria en part el seu joc de simulacions, l'oposició de contraris, el blanc i el negre continus, hi ha, però, una zona en la qual el poeta se'n presenta sempre sense vacil·lacions i amb una arrogància exemplar. És el moment en què la terra que li toca i els seus avatars malastrucs li exigeixen la seva intervenció personal. El poeta se sent llavors responsable i es fa consciència d'una col·lectivitat. En tota la seva obra, hi trobarem aquest aspecte diríem cívic de la seva paraula, que en la prosa de «Meridians» o de *La revolució catalanista* pot ésser gairebé programàtica. Però és evident que en la poesia agafa un fulgor més personal i arravatat, una pulsació més viva. La nostra guerra civil constitueix segurament un estímul per a aquesta veu que es va fent lapidària i solemne, irosa i despectiva quan cal. L'espectacle del món que el volta li encén el verb com en les més il·lustres pàgines profètiques.

Aquesta pàtria al fons d'algunes de les millors pàgines de J. Foix és sovint una estructura ideal que deu moltíssim a les premisses dels noucentistes. Home d'idees, a elles se sotmet, i hi ha sempre com un retorn a fervors juvenils que no serien mai abandonats. La fidelitat és una constant, i aquells noms que foren com l'emblema d'un poble seran presents com una columna inamovible. Noms i estructures, una determinada visió de com hauria d'ésser una pàtria perquè fos habitable i realitzés plenament el seu destí. En aquest terreny el poeta no vacilla i és categòric i clar. La Ciutat o la Pàtria —en majúscules, com sempre que els mots volen contenir un rerafons ideal— es dibuixen amb uns perfils on història i present, localismes i internacionalismes, el nou i el vell van construint el seu ordit perfecte. Com molts de la seva generació, la realitat en brut és una nosa a vèncer per a arribar a un més enllà de somnis i de perfeccions, a aquella pàtria que, com ens diria un altre poeta, Josep Carner, tan admirat per Foix, «encar no és nascuda com l'han somniada els seus fills».

Però, si aquesta construcció ideal constitueix un límit a què aspira el poeta, no cal pensar tampoc que tot se li desarrelia i se li desenfoca en el seu anhel excessiu. Precisament s'hi arriba, com sempre en el cas de J. V. Foix, a base de coses molt concretes, d'anècdotes determinades, d'imatges que no podríem oblidar. El paisatge, i molt concretament uns certs paisatges, ens acompanyen pel camí. Hi ha una pàtria ideal al fons, però també uns arbres i unes pedres que recordem i estimem. L'itinerari començaria per Sarrià, les seves places i els seus carrers, les sardanes al Desert, la muntanya pròxima, recorreguda a peu; ens portaria a Lladurs, la terra dels avis, aspra i remota; i acabaria al Port de la Selva

i al Cap de Creus, un món de vegades dalinià, però massa immergit en la vida quotidiana perquè no se'ns faci present a totes hores. «Quan érem prop de Talàbra —algú ens cridava pel nom— era una pedra o era un arbre, —un casull entre vi-nyots —o el somriure d'una balma— que paria dues fonts.» Les veus de la terra tornen a ésser llegendàries en aquestes successives evocacions on ens són dits els noms dels pobles i de les carenes, dels puigsmals i de les cales. L'impuls verbal del poeta redescobreix i excita una toponímia massa vegades morta en els nostres llavis indiferents.

Una terra molt concreta és el seu secret i la seva força. Les últimes englantines de la nostra llengua hauran estat escrites per aquest home que es negava a les englantines folkloriques, però que ha conservat sempre la millor flama renaixentista. En alguns dels poemes aquest tema adquireix un relleu decisiu. Repetim que les vacil·lacions ja no existeixen. El poeta se'ns apareix segur de la seva condició. Sap el que li toca i el que li escau. Els hermetismes i les evasions deixen pas a una llum solar que ens enlluerna. Aquest poeta, titllat de vegades de difícil i obscur, se'ns fa comú i per a ús del poble. La pàtria al fons el feia tocar de peus a terra i el salvava.

JOAN TEIXIDOR